

LAMBERT HENDRIKS

Het priesterschap en het cultuurchristendom

Aspecten van priesteropleiding en priester-zijn.

Uit een onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau blijkt dat Nederland nu voor het eerst meer niet-gelovigen dan gelovige mensen telt¹. Dit gegeven was zelfs een van de hoofditems van het NOS-journaal op 24 maart 2022. Het riep bij de meeste mensen waarschijnlijk niet echt verbazing op, aangezien de dalende trend van kerkgaande mensen al eerder op die beweging wees en er ook al veel andere onderzoeken waren die de toename van het aantal niet-gelovige mensen lieten zien, waarbij de resultaten overigens steeds afhankelijk blijken te zijn van de vraagstelling. Bijzonder was echter nog iets anders: het eerste item na het nieuws over de zeer grote secularisering, was een reclame voor uitvoeringen van de nog altijd populaire *Matthäus-Passion* van Bach. Een groter contrast is nauwelijks denkbaar. Bovendien was dit contrast tussen toenemend ongelof en de sporen van een gelovige cultuur, op de radio te horen onderweg naar een tweedaagse conferentie over de *Missionaire Parochie* in Breda, waar zo'n duizend deelnemers naar Fr. James Mallon kwamen luisteren, om geïnspireerd te worden voor de vitalisering in hun parochies².

Hoe moet deze tweespalt geduid worden? Wat zegt het over onze cultuur en over de mensen die in onze tijd daarin leven? Daarover zal veel te zeggen zijn. In deze bijdrage wordt echter de aandacht gevestigd op een nog wat preciezere vraag in de zoektocht naar een antwoord: namelijk, wat zegt het over hen die in deze tijd en in deze cultuur bijzonder geroepen zijn om als ambtsdrager het evangelie te verkondigen? Gelovig zijn in deze moeilijke tijd is één ding, maar hoe is dat voor hen die in het bijzonder de taak hebben om het geloof uit te dragen en om de Kerk te vertegenwoordigen? Allereerst wordt ingegaan op het fenomeen van het 'cultuurchristendom', vervolgens op de specifieke eisen die aan een priester als zodanig gesteld worden. Tenslotte zal het gaan over het priester-zijn van mensen die juist in deze tijd geroepen worden.

1 Zie <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2022/03/24/buiten-kerk-en-moskee> (geraadpleegd op 29-03-2022).

2 Deze conferentie vond plaats op 24 en 25 maart 2022 in Brepark te Breda.

1. De betekenis van 'cultuurchristendom'

Er is geen vast omschreven definitie van wat er met cultuurchristendom bedoeld wordt. Het wordt zowel in een positieve betekenis gebruikt, als ook met een sterk negatieve lading. In het eerste geval slaat het op de bepalende invloed van het christelijk geloof op de cultuur, dat wil zeggen op het leven in de maatschappij, waarbij tal van christelijke elementen zijn gaan behoren tot het gemeengoed, ook als dat verder niet meer met een levend geloof gevoed wordt. De positieve betekenis vloeit dan voort uit het feit dat mensen als vanzelf christelijke waarden nastreven. De leefwereld van mensen is dan min of meer geworteld in het christendom en met christelijke elementen doordrenkt. Dit wordt dan meestal beschouwd als een positieve erfenis van een doorleefd christelijk geloof en mensen die op deze wijze in het leven staan, krijgen zo ook vaker de naam 'cultuurchristenen'. Tegelijkertijd heeft cultuurchristendom ook vaker een negatieve lading: ofwel omdat men vanuit een sterk seculiere maatschappij- of mensvisie niet tevreden is met de christelijke relictten in de samenleving, ofwel omgekeerd, juist omdat men beseft dat een levendig geloof wezenlijk noodzakelijk is voor het christelijk leven en men het cultuurchristendom daarom als onvoldoende afwijst.

Het cultuurchristendom, dat in het zuiden ook vaak verbonden is met de zogenaamde 'volkskerk', is dus niet eenvoudig te beoordelen of te duiden. Eén ding is echter wel duidelijk: onze streken zijn in de huidige tijd zowel gekenmerkt door een zeer sterke secularisatie, alsook door een veelheid aan christelijke invloeden en resten van kerkelijke presentie. Ook al verschilt dit ongetwijfeld ook weer in de verschillende regio's van Nederland en België, toch is het fenomeen van wat in dit artikel onder cultuurchristendom of cultuurkatholicisme wordt verstaan, overal duidelijk aanwezig. Voor wie praktiserend christen is, biedt dit cultuurchristendom minstens de gelegenheid om het eigen levendige geloof ook publiek gemakkelijker te kunnen beleven. Voor hen die als priester, diaken of pastoraal werker in parochies het geloof mogen verkondigen, de sacramenten mogen vieren en leiding geven aan de Kerk ter plaatse, is het bovendien een grote uitdaging om met het cultuurchristendom om te gaan. De verwachtingen van mensen ten aanzien van de Kerk zijn dan namelijk vaak sterk gebaseerd op de situatie van vroeger, toen de kerkelijke presentie nog heel vanzelfsprekend en sterk was, en gepaard ging met een gelovig leven. Tegelijkertijd gaan de contacten met de pastoors en andere kerkelijke bedienaren in de huidige tijd meestal niet meer gepaard met een overtuigd persoonlijk geloof van de mensen die

langs de weg van het cultuurchristendom met de Kerk in contact te treden.

Het gaat in deze bijdrage niet zozeer om een sociologische reflectie, maar om het schilderen van de situatie waar de werkers in de parochie mee moeten omgaan, in het bijzonder de priesters aan wie de bediening van de sacramenten en de uiteindelijke leiding van de parochie is toevertrouwd. In die context is het een belangrijke vaststelling dat iemand het priesterschap zal mogen en moeten uitoefenen in de maatschappij zoals die is, in de tijd waarin hij leeft en voor de mensen zoals hij ze ontmoet. Al te vaak is Augustinus' woord "wij zijn de tijden"³ geciteerd, maar het drukt wel op de meest duidelijke wijze uit wat ook daadwerkelijk beleefd mag worden. Er zijn nu eenmaal geen andere mensen, dan de mensen van 'deze tijd'. Sterker nog, het is het doel van de roeping en zending binnen de Kerk om juist voor deze mensen Gods liefde ervaarbaar te maken. De teleurstellingen om een neergaand geloof, om onbegrip bij de parochianen of een gebrek aan medewerking, om een al te menselijke kerkelijke institutie: ze zijn allemaal heel reëel, maar nooit zal de conclusie kunnen zijn dat de Kerk niet voor deze mensen bedoeld is.

Waar het op aan zal komen, is de inspiratie en de creativiteit om gebruik te maken van de situatie zoals die is. Dat is geen geringe opgave, aangezien het van de verkondiger een extreem groot incassingsvermogen vraagt. Binnen het cultuurchristendom is het enerzijds zo dat mensen met tal van vragen en verwachtingen bij de Kerk aankloppen, terwijl daar van de andere kant – door het ontbreken van een levend geloof – door de ambtsdragers nauwelijks voorwaarden bij te stellen zijn. In ieder geval is dit zoals de spanning meestal bij beide partijen beleefd wordt.

Een onmiskenbaar groot voordeel in deze specifieke tijd is dat veel mensen nog herinneringen hebben aan de eerdere situatie van grote kerkelijkheid, of daar in ieder geval mee bekend zijn. Over het algemeen betekent dit, dat bijvoorbeeld priesters nog steeds wel als zodanig herkend en gewaardeerd worden, zeker binnen de eigen gemeenschap. Hierdoor zijn er meestal dus vele – zij het beperkte – gelegenheden waarbij de geloofsverkondiging en de pastorale aanwezigheid op welke manier dan ook vorm kan krijgen. Natuurlijk vraagt dit vooral initiatief van de werker in de parochie, maar dat initiatief zal zelden afgewezen worden, ook al bestaat het in het minimale geval gewoon uit belangstellend menselijk contact. Op plaatsen

3 Augustinus, *Sermo*, 80,8.

waar het christendom ook niet meer de vorm van een cultuurchristendom zou hebben, zou de bevreemding over en misschien ook wel afkeer van pastorale initiatieven vele malen groter zijn.

In alle tijden en in alle situaties zijn de doelstellingen van de verkondiging en het vieren van het geloof hetzelfde⁴. Dit wil zeggen, dat het steeds noodzakelijk is en is geweest om wegen te vinden waarop het geloof van mensen kan groeien. Deze verkondiging moet uiteraard niet abstract zijn, maar concreet. Juist in een pragmatische tijd, waarbij alles draait om het 'nut' dat iets moet hebben en het voordeel dat er voor mensen uit moet voortvloeien, is dit een grote uitdaging. De concrete mogelijkheden om mensen de blijde boodschap te brengen zijn natuurlijk legio, waarbij een eerste aanzet meestal bestaat uit het eenvoudige er-zijn voor de mensen om hen bij te staan, met hen te vieren en hen te troosten, hun leven te delen. Dit geldt in het geheel niet alleen maar voor de mensen die het geloof leren kennen als iets nieuws. Juist in deze tijd is het van cruciaal belang om ook op zoek te gaan naar de mensen die reeds gedoopt zijn, maar die om allerlei redenen van de Kerk en van de pastoraal zijn afgedwaald⁵.

In een volgende fase staat de nog wezenlijkere stap centraal van het bemiddelen van Gods genade in de sacramenten. Dit is een belangrijk element waaraan de priester, en tot op zekere hoogte ook de diaken, zijn identiteit ontleent. Juist het bewaren van deze identiteit is voor het welzijn van de priester van bijzonder groot belang. Het is immers het hart van zijn zending en dat waarvoor hij zijn leven geeft. Alle andere taken kunnen eventueel ook wel door anderen waargenomen worden, maar het toedienen van de sacramenten maakt juist de eigenheid uit van zijn ambt. Daarnaast is de priester natuurlijk ook degene die geacht wordt als professional leiding te geven aan de parochieverbanden en vanuit zijn theologische expertise het evangelie niet alleen door oprechte naastenliefde, maar ook door zorgvuldige woorden te verkondigen. Binnen het cultuurchristendom is dit een delicate zaak. Er is bij de mensen immers nog maar weinig bekendheid met

4 Vgl. *Catechismus van de Katholieke Kerk (=CKK)*, 3: "Degenen die met Gods hulp de uitnodiging van Christus hebben ontvangen en er vrijelijk op hebben geantwoord, zijn op hun beurt door de liefde van Christus ertoe aangezet om overal ter wereld de Blijde Boodschap te verkondigen. Deze van de apostelen ontvangen schat is trouw bewaard door hun opvolgers. Alle gelovigen zijn opgeroepen om deze schat van geslacht tot geslacht door te geven door het geloof te verkondigen en het te beleven in een broederlijk delen en het te vieren in liturgie en gebed".

5 Dit wordt duidelijk verwoord in de Rondzendbrief van de Congregatie voor de clerus, over *de missionaire identiteit van de priester in de Kerk* (2010). In de kerkelijke documenten is in de loop van de tijd een grote verschuiving van aandacht ten gunste van deze *missio ad intra* gekomen

de betekenis van het evangelie en de sacramenten, waardoor ze dus vanzelf ook de identiteit van de priester, maar net zomin van de diaken of de pastoraal werker, op waarde schatten. Het niet erkend worden in datgene wat voor de persoon zelf juist het belangrijkste deel van het leven uitmaakt, kan gemakkelijk leiden tot lusteloosheid, een fundamentele vermoeidheid of overspannenheid. Deze situatie heeft zeker ook gemaakt dat de Kerk in de loop van de tijd soms te veel naar binnen gericht is geraakt. De quasi-veilige omgeving van een binnenkerkelijke beslotenheid belemmert echter een vruchtbare missionering⁶. In het bijzonder het cultuurchristendom vraagt dus om een positieve grondhouding naar mensen toe, en het besef dat iedere poging om hun iets van Gods liefde aan te reiken, kostbaar en waardevol is. Vanzelfsprekend zal dit alleen maar vruchtbaar kunnen zijn binnen de morele en disciplinaire kaders van de Kerk, wil het niet tot frustraties leiden. Deze kaders zullen namelijk altijd overeen moeten komen met de eisen van het evangelie. Dat over de precieze invulling hiervan discussie mogelijk is, leidt geen twijfel. De zogenaamde ‘service-kerk’ en de ‘u vraagt, wij draaien’-mentaliteit zijn echter verre van vruchtbaar gebleken.

Nauw verbonden met het ambtsbegrip, tenslotte, is de rol van de priester, diaken of pastoraal werker als vertegenwoordiger van de Kerk. Hierbij gaat het erom handen en voeten te geven aan de aanwezigheid van de Kerk in de wereld van vandaag. Het is dan noodzakelijk om eenzelfde houding aan de dag te leggen als Christus zelf had naar de mensen die Hij ontmoette. Vooral de vriendelijke ontvankelijkheid, de openheid naar mensen “van allerlei slag”⁷, en de overgrote barmhartigheid, zijn daarbij kenmerken die van groot belang zijn. De woorden van Paus Franciscus, dat “herders de geur van de schapen dienen te hebben”, willen precies dit programma tot uitdrukking brengen. Het priesterlijk dienstwerk vraagt niet om een afstandelijkheid, maar in tegendeel, om een haast grenzeloze nabijheid die in staat stelt om in de Kerk een werkelijk thuis en een liefhebbende moeder te vinden⁸.

2. De specifieke eisen die aan een priester gesteld worden

De eindverantwoordelijkheid voor de parochie, zoals die aan de priester (of preciezer: de pastoor) wordt toevertrouwd⁹, vraagt een heel scala aan

6 Vgl. M. Spruit-Borst, “Binnenkerkelijke obstakels voor de nieuwe evangelisatie”, in: *Communio*, 44(2019), 273-285, hier over de gerichtheid naar binnen: 280.

7 Vgl. Lc. 15,1.

8 Vgl. Paus Franciscus in zijn homilie in Santa Marta op 21 mei 2018.

9 Vgl. *Codex Iuris Canonici*, 519.

specifieke eisen. Alhoewel waarschijnlijk een van de belangrijkste vereisten is, dat de priester daarbij goed samenwerkt met anderen die vanuit hun doopsel bepaalde taken op zich nemen¹⁰, spreekt het voor zich dat hij vooral ook zelf geschikt moet zijn om zijn identiteit als priester waar te maken. Niet iedereen heeft dezelfde kwaliteiten en talenten, maar bij de opleiding van priesters wordt wel gerekend met een ondergrens van basisvaardigheden en startcompetenties. Die kunnen nooit volledig zijn, vanwege de verschillende karakters van het priesterschap in verschillende gebieden en tijden, maar het is wel duidelijk dat er specifieke eisen zijn met een meer universeel karakter.

De verkondiging heeft altijd tot de voornaamste taken van de priester behoord. Dit was al zo ten tijde van Gregorius de Grote, en het werd nog steeds zo gesteld op het Tweede Vaticaans Concilie¹¹. In Gregorius' Pastorale regel wordt uitgebreid beschreven tot welk een veelheid van facetten zich die verkondiging uitstrekt. Alhoewel het voor de hand ligt te veronderstellen, dat vele aspecten uit dit 6^e-eeuwse werk over het herderschap inmiddels wel achterhaald zullen zijn, blijkt het tegendeel waar. Juist binnen de context van het cultuurchristendom, dat wil zeggen in de situatie waarbij de herder van doen heeft met tal van verschillende motivaties en karakters van mensen, die lang niet meer allemaal met de neus dezelfde kant op staan, blijken zijn aanwijzingen waardevol. Hierbij is voor Gregorius de oprechtheid en authenticiteit, de overeenkomst tussen woorden en daden, van cruciaal belang¹².

Vanuit die authentieke houding komt de priester ertoe al die kwaliteiten aan de dag te leggen, die nodig zijn om de mensen van vandaag te inspireren en aan Christus te binden. Met hulp van de drie goddelijke deugden van geloof, hoop en liefde, kunnen deze kwaliteiten wat meer gestructureerd worden opgesomd. Deze 'ingestorte deugden' geven immers een naam aan Gods genade, zoals die in het handelen – hier dat van de priester – in het bijzonder naar voren komt.

10 In het kaderdocument voor priesteropleidingen wordt bijvoorbeeld expliciet aandacht gevraagd voor het kunnen samenwerken met vrouwen, en met niet-priesters in het algemeen. Vgl. *Ratio Fundamentalis Institutionis Sacerdotalis*. "The Gift of the Priestly Vocation" (2016) (=RFIS), 95 en 119.

11 Vgl. G. Bartelink, "Gregorius de Grote over priesters en priesterschap", in: L. Hendriks/P. Hamans/B. Hegge, *Herders naar Zijn hart. Bijdragen over de vorming en het leven van de priester*, Bergambacht: 2011, 318vv. en *Presbyterorum ordinis*, 2.

12 Vgl. G. Bartelink, "Gregorius de Grote", 319: "Vita concordet cum verbis". Vgl. ook de voortdurend impliciet aanwezige oproep tot authenticiteit in Gregorius' Pastorale regel. Expliciet vermeldt hij het in: Gregorius de Grote, *De pastorale regel* (vert. door L. Hendriks en B. Hegge), Rolduc: 2022, III.40 (p. 248-249).

a) Geloof

De deugd van het geloof is gerelateerd aan de wezenlijke opdracht van de priesters en diakens om het geloof te verkondigen. In de huidige situatie zal het daarbij vooral nodig zijn dat men in de pastorale situatie om kan gaan met verschillende intensiteiten en niveaus van geloof en met verschillende motivaties van mensen. Het meestal ontbreken van een levend en praktiserend geloof, maakt het werk van geloofsverkondigers een stuk moeilijker. Het zal voor menig priester of diaken een erg grote uitdaging zijn om in de homilie de juiste woorden te kiezen, waarmee zowel de geloofsgemeenschap gevoed kan worden, als ook zoekende mensen aangesproken kunnen worden die nauwelijks een besef hebben van wat ze met het geloof of de Kerk moeten beginnen. Zij die reeds goed in het gelovig leven zijn ingevoerd mogen in de verkondiging niet te kort komen, maar tegelijkertijd is het binnen het cultuurchristendom zo, dat men juist binnen de liturgie ook de randkerkelijke mensen of zelfs zinzoekers ontmoet. Ook voor hen zal de verkondiging aansprekend moeten zijn. Door het fenomeen van het cultuurchristendom ontmoeten relatief veel mensen de Kerk door situaties, die zij zelf niet opgezocht hebben, zoals huwelijken en begrafenissen van bekenden of familieleden. Nog steeds is dat niet alleen een bron van praktische moeilijkheden, maar zeker ook van kansen.

In de ontmoeting tussen mensen is de taal een belangrijk instrument. Het goed kiezen van woorden, en het letterlijk 'aansprekend' zijn, is van onmisbaar belang. Dat was natuurlijk altijd al zo, maar het is zeker waar in een situatie waarbij mensen snel afhaken en minder gemotiveerd zijn. Hoeveel te meer is dit een moeilijkheid nu er door een gebrek aan ambtsdragers steeds meer priesters uit het buitenland naar Nederland komen. Voor hen is de taal nog meer een belemmering en dit levert niet geringe problemen op, juist in een cultuurkatholicisme, waarbij mensen niet vertrouwd zijn met een kerkelijke woordenschat. Ook hebben kerkgangers meer dan eens geen gevoel meer voor de objectiviteit van het sacramentele werken *ex opere operato*, terwijl ze juist wel regelmatig om die sacramenten vragen. Mensen zullen dus des te meer met goede en overtuigende verkondiging aangesproken moeten worden. In de voorbereiding op het priesterschap zullen allen, maar zeker ook buitenlandse studenten hier goed bewust van moeten worden gemaakt, en buitenlandse priesters zullen er zich in de directe voorbereiding op het werken in de Lage Landen rekenschap van moeten geven. Voor deze laatste groep zal bovendien gelden dat ze zich blijvend toeleggen op het verbeteren van de taalvaardigheid.

Wanneer men het heeft over “de taal van de mensen spreken”, als voorwaarde voor een goede verkondiging, dan is vanzelfsprekend veel meer bedoeld dan alleen linguïstische vaardigheden. Iedereen die van doen heeft met pastorale activiteiten, zal weten dat woorden maar een relatief klein deel uitmaken van de volledige communicatie. Woorden doen er zeer toe, maar het ‘er zijn’, de authenticiteit, de persoonlijke overtuigingskracht en het karakter van de priester: dat alles draagt in belangrijke mate bij aan de aansluiting die iemand bij een ander vindt. Juist deze non-verbale elementen zijn sterk bepalend voor de welwillendheid die wordt opgewekt. Dit blijkt ook duidelijk uit de praktijksituatie, waar vaak mensen enerzijds moeite blijken te hebben met het begrijpen van hun al dan niet buitenlandse priester, maar zich anderzijds zeer snel aan die persoon hechten en hem als een goede priester kwalificeren. Doorslaggevend blijft dus toch altijd, op welke manier de persoon in staat is om geloofwaardig de goedheid van God zelf voor te leven en te laten zien: dat is altijd de ultieme wijze van geloofsverkondiging.

Bij het overdragen van het geloof gaat het nooit alleen om kennisoverdracht, alhoewel ook die noodzakelijk is. Het gaat om een overgave van de persoon aan God, met heel zijn of haar leven¹³. Om deze reden speelt dus bij de catechese niet alleen de geloofsinhoud een rol, maar juist ook de manier waarop een verkondiger in staat is om het leven van de ander als zodanig aan te spreken. Juist dit blijkt een van de elementen waar buitenlandse priesters – met het voorbeeld van alles dat zij aan zekerheid en geborgenheid thuis hebben opgegeven – in onze cultuur veel in te brengen hebben. Zij zijn als het ware het levende getuigenis van de houding van Abraham, de vader van het geloof (vgl. Gen. 12,1-4 en Heb. 11,8).

b) Hoop

Er is nog een andere reden dat in de opleiding van priesters het grootste accent niet ligt op de intellectuele vorming, maar op de vorming van heel de persoon. De deugd van de hoop richt zich op alle handelen van de mens, om het te voeden met een verlangen naar God als drijfveer. Anders gezegd, mag al het werk van de priester getuigen van hoop, om de mensen zo in datzelfde verlangen naar God mee te nemen. Dit vraagt geen theoretische studie, maar een vorming van heel de persoon. Natuurlijk neemt de studie een substantieel deel van de opleiding in beslag, maar zelfs dit deel heeft toch ook een sterk vormend karakter. Het bestuderen van lesstof zou

13 Vgl. *CKK*, 143: “Door het geloof onderwerpt de mens zijn verstand en wil geheel aan God. Met heel zijn wezen betuigt de mens zijn instemming met de zich openbarende God...”

immers ook op tal van andere manieren kunnen gebeuren, maar toch wordt in de wereldkerk een minimale tijd in het seminarie verplicht gesteld¹⁴. Deze vormingstijd beoogt de priesterstudent te vormen tot een persoon die in staat is om volledig in de navolging van Christus te treden. Dit is overduidelijk een zeer brede doelstelling, die niet te vatten is in een opsomming van competenties. In de pastorale praktijk loopt menig priester, diaken of pastoraal werker aan tegen moeilijkheden – of ze nu praktisch of meer fundamenteel van aard zijn – die de vraag oproepen of de opleiding wel afdoende is geweest. Tegelijkertijd wordt juist op deze momenten duidelijk, dat een priesteropleiding geen verzameling oplossingen kan of wil bieden, die eenvoudigweg aangeleerd moeten worden. In een situatie van zeer verschillende kerkelijke inbedding of geloofsbeleving, zoals die in een tijd van cultuurchristendom aanwezig is, kunnen standaardoplossingen onmogelijk het antwoord zijn. Kenmerkend voor de priesteropleiding zal dus de vorming als zodanig moeten zijn, waarbij de toekomstige priester leert om met een volwassen, geïntegreerde persoonlijkheid zelf creatief en vanuit zijn geloof goede oplossingen te vinden, die hoop bieden aan de geloofsgemeenschap. Stabiliteit en emotionele c.q. affectieve balans staan daarbij centraal¹⁵. De vraag kan dus nooit zijn: “heeft iemand het antwoord op een probleem voldoende geleerd”, maar moet zijn: “is iemand voldoende gevormd om zelf antwoorden te vinden en te formuleren”. Op die manier is de ambtsdrager iemand die namens Christus zelf present is in de geloofsgemeenschap. Hij moet dat niet zijn als doorgeefluik van welke waarheden dan ook, maar als een waarachtig herder naar het hart van de Heer zelf.

De vorming van de persoon is dus wezenlijk en beslaat heel de menselijke persoon. Dit komt natuurlijk overeen met het feit dat een geroepene ook geroepen is om met heel zijn wezen tot navolging van Christus te komen, en niet alleen om een bepaalde taak uit te voeren. Vaker wordt naar voren gebracht dat niet iedereen dezelfde kwaliteiten heeft, wat zeker waar is. Als fundamentele minimumeis geldt echter wel dat iemand als persoon zelfstandig en op een volwassen manier moet kunnen functioneren: iemand zal zelf in staat moeten zijn om wegen te vinden om het geloof te verkondigen, hoop te bieden en de liefde van God uit te dragen. Dat hij niet alles zelf moet en hoeft te doen, is daarbij verondersteld.

14 Namelijk vier jaren, waarin de Congregatie voor de clerus kan dispensereren. Vgl. *Codex Iuris Canonici*, 235 §1 en recentelijk herhaald in *RFIS*, 208.

15 Vgl. *RFIS*, 94, waar weer verwezen wordt naar Johannes Paulus II, *Pastores dabo vobis*, 43. Zie ook: G. Ghirlanda, “La nuova *ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* del 2016: prova, maturazione, discernimento”, in: *Periodica*, 107(2018), 249, 258 en 260.

Met ‘hoop bieden’ als doel, vinden er ook allerlei initiatieven plaats, die aan gelovigen en geloofsgemeenschappen weer nieuwe impulsen moeten geven. Het symposium over de Missionaire Parochie in Breda is daarvan een uitstekend voorbeeld. Naar aanleiding van het boek van priester James Mallon¹⁶, die op dit symposium de hoofdspreker was, werd een bijeenkomst georganiseerd die door wel duizend deelnemers werd bijgewoond. Juist in de context van het cultuurkatholicisme is dit een ongekend groot aantal. Met een zoektocht naar methodes om tot missionering te komen, wordt tegelijkertijd ook gezocht naar een uitweg uit het cultuurchristendom, dat weliswaar kansen biedt, maar toch ook niet als zodanig kan blijven bestaan. De leden van de geloofsgemeenschap zullen zich de noodzakelijke missionaire beweging eigen moeten maken, waarbij er voor de priester – vanuit de bovengenoemde eigenschappen – een belangrijke rol is weggelegd als leidinggevende inspirator. Hierbij zal het tegenwoordig van groot belang zijn om bij die leidinggevende rol ook anderen te betrekken¹⁷. Alleen zo zal er een vruchtbare verandering plaats kunnen vinden van het ‘bedienen’ van mensen in een in de cultuur verankerd katholicisme, naar een levend en gepraktiseerd geloof van de gemeenschap. De priester kan zichzelf hierbij onmogelijk beschouwen als de geïsoleerde herder binnen het geheel van het pastorale werkveld. Het is van wezenlijk belang dat de clerus, en het leergezag als zodanig, vooral tot een luisterende houding komt, die waarneemt wat God en de gelovigen te zeggen hebben. Dit is de houding van de Goede Herder, die op zoek gaat en zo mensen troost en begeleidt, die ze voedt en die ze stap voor stap terugbrengt naar de veiligheid van de schaapsstal¹⁸.

c) Liefde

De luisterende houding van de priester, zo stelt het document dat de vorming van priesters inkadert, vraagt een open houding van rust, prudentie en medelijden. Zonder oppervlakkig te zijn, maar evenmin veroordelend, moet de herder de levens van de mensen ‘lezen’. Het belangrijkste van deze houding is dat de priester – of iemand anders die een pastorale taak vervult – geen houding meer heeft van veronderstelde zekerheden, waar het nog slechts gaat om

16 Vgl. James Mallon, *Divine Renovation. Bringing your Parish from maintenance to mission*, (in Nederlandse vertaling: *Als God renoveert. De parochie van onderhoud naar bloei*), New London: 2014.

17 Dit is de kern van het 7^e hoofdstuk van Mallons boek (J. Mallon, *Als God renoveert*, Baarn: 2019, 263-317. Zie ook: *RFIS*, 119.

18 Vgl. *RFIS*, 120. Dit ‘luisteren’ zit natuurlijk ook als een kernelement in de ‘synodale weg’, die pas Franciscus op dit moment met de Kerk wil gaan.

het toepassen van normen en regels¹⁹. Het zal voor zich spreken hoe bij deze fase in de beschreven analyse, de deugd van de liefde van toepassing is. Alhoewel de liefhebbende houding van de herder teruggaat op Christus zelf, en als zodanig doorheen heel de geschiedenis onder de aandacht is gebracht²⁰, wordt deze karakteristiek uitdrukkelijk door paus Franciscus onder de aandacht gebracht. In het bijzonder in de postsynodale apostolische exhortatie *Amoris laetitia*, heeft de paus gewezen op de onmisbare noodzaak van een barmhartige, liefhebbende houding, die mensen niet veroordeelt, maar begeleidt op hun levensweg²¹. Alhoewel er hier zeker geen expliciete verwijzing te vinden is naar het cultuurchristendom, past deze houding wel degelijk zeer goed bij het omgaan met mensen die het katholieke geloof alleen nog (leren) kennen vanuit een bepaalde vast verwevenheid met de huidige cultuur. Juist ook ten aanzien van hen is geduld, begrip en liefde van wezenlijk belang om een band met hen op te bouwen, zodat missionering en evangelisatie mogelijk wordt.

Zeker moet te allen tijde vermeden worden dat in naam van de barmhartigheid en het geduld, er een houding ontstaat waarin alles geoorloofd en gebillijkt wordt. Dit zou tot grote frustraties leiden bij de verantwoordelijken voor de pastoraal, maar dat is ook zeker niet wat er met barmhartigheid bedoeld is. Bij de liefde, waar het steeds om moet gaan, hoort ook altijd onlosmakelijk de band met de waarheid, zoals beide ook in God samenkomen²². De doelstelling van iedere pastorale houding moet altijd zijn dat de mensen in liefde en waarheid meer met God verbonden leven²³. Dat mensen zonder een levendig en gepraktiseerd geloof daarbij een langere weg te gaan hebben, spreekt voor zich. Maar die weg is natuurlijk alleen maar zinvol, wanneer de oprechte doelstelling van alle partijen is, om bij dat levend geloof uit te komen.

Deze oprechtheid komt overeen met de immer noodzakelijke authenticiteit die nodig is. Dit slaat niet alleen op een noodzakelijke morele

19 *RFIS*, 120: "In this way, the pastor will learn to leave behind his preconceived certainties, and will not think of his ministry as a series of things to be done or norms to be applied, but will make his life a 'place' for listening openly to God and to his brothers and sisters".

20 Vgl. Johannes Paulus II, *Pastores dabo vobis*, 15.

21 Vgl. Franciscus, *Amoris laetitia*, vooral in het 8^e hoofdstuk (nrs. 291-312).

22 Vgl. *CCK*, 214: "In al zijn werken toont God zijn mildheid, zijn goedheid, zijn genade, zijn liefde; maar ook zijn betrouwbaarheid, zijn bestendigheid, zijn trouw en zijn waarheid..."

23 Heel duidelijk komt dit naar voren in de reeds geciteerde exhortatie *Amoris laetitia*: "Het betreft een traject van begeleiding en onderscheiding dat deze gelovigen richt op een bewustwording van hun toestand voor God... Gegeven dat er in de wet zelf geen geleidelijkheid is ... zal deze onderscheiding nooit kunnen afzien van de vereisten van waarheid en naastenliefde van het evangelie die door de Kerk worden voorgehouden". Hier gaat het om de context van het gezin, maar het geldt ten diepste voor alle morele vraagstukken waar mensen mee kunnen kampen.

oprechtheid in het handelen, maar zeker ook op de communicatie van de werker in de pastoraal. Hoe goed gekozen en mooi woorden ook mogen zijn, ze komen alleen maar goed tot hun recht als de toehoorder de authenticiteit van de verkondiger geloofwaardig inschat²⁴. In de praktijk blijkt dan ook juist deze authentieke houding van oprechte naastenliefde zijn uitwerking op de parochianen niet te missen. Heel in het bijzonder wordt dit duidelijk in het voorbeeld van buitenlandse priesters. Alhoewel het mechanisme geldt voor iedereen die namens de Kerk een verkondigende taak op zich heeft genomen, wordt bij hen het effect sneller duidelijk. Zonder de noodzaak van intellectuele en taalvaardige bagage te willen bagatelliseren, staat buiten kijf dat de oprechte beschikbaarheid, vriendelijkheid en betrokkenheid van een priester zeer veel uitmaakt en ook aan mindere kwaliteiten kan compenseren. De deugd van de naastenliefde komt hierbij dan ook ten volle tot uiting. In deze context wordt bijzonder vaak het voorbeeld genoemd van de heilige Jean-Marie Vianney, die in zijn seminarietijd bijzonder veel moeite had met de studie, maar door een heilig leven als de pastoor van Ars velen de weg naar de hemel wees. Natuurlijk vereist de naastenliefde ook een oprechte inzet om intellectuele vaardigheden te verbeteren. In die zin mag men zich nooit tevredenstellen met een 'status quo' voor wat betreft kennis en blijft een levenslange voortgezette vorming noodzakelijk²⁵.

De genoemde naastenliefde en authenticiteit die voor het pastorale werk vereist zijn, hebben natuurlijk vooral ook betrekking op de innerlijke houding naar de mensen toe. De barmhartigheid en mildheid in het oordelen werden al genoemd, maar het is bovendien noodzakelijk dat er een oprecht verlangen is, om de motivaties van mensen te leren kennen en te begrijpen. Alleen zo kan men vruchtbaar met herderlijke zorg aanwezig zijn. Het willen leren kennen van de mensen, van hun cultuur en van de maatschappij zou vanzelfsprekend moeten zijn voor wie door naastenliefde bewogen wordt²⁶ en hoort dan ook bij wie op een goede manier zijn zending als werker in de pastoraal serieus neemt. Het mag er nooit om gaan dat de priester slechts dat doet waar hij zich goed bij voelt, maar steeds moet de aandacht voor de ander de kern van zijn handelen zijn. Vanuit die aandacht komt vanzelfsprekend ook God tot zijn recht, die als Heer en Heiland voor de mensen die Hem zoeken de Redder

24 Vgl. Gregorius de Grote, *De pastorale regel*, II.3 (p. 69).

25 Vgl. het grote belang dat in de *Ratio fundamentalis* aan de voortgezette vorming wordt gehecht, vooral in hfdst IV (*RFIS*, 80-88). Bijzonder aan dit document is ook dat men niet meer wil spreken van 'op-leiding' en 'navorming', maar van 'initiële' en 'voortdurende' vorming.

26 In feite is dit ook op grotere schaal de onderliggende boodschap van Franciscus, *Encycliek Fratelli tutti. Over broederschap en sociale vriendschap* (2020).

van de wereld wil zijn. “Gezonde mensen hebben geen dokter nodig, maar zieken wel” (Mc. 2,17), zo houdt Jezus voor. Het is naar die zieken, dat minstens zoveel naastenliefde uit mag gaan als naar de figuurlijk gezonde mensen.

3. *Priesters als kinderen van hun tijd*

Alhoewel het cultuurkatholicisme dus zorgt voor een zekere initiële aansluiting bij de mensen van deze tijd, zoals boven is uiteengezet, wil dit bepaald niet zeggen dat het gemakkelijk is om het priesterschap in de huidige tijd uit te oefenen. Nu zal het wel nooit heel gemakkelijk zijn geweest, maar het staat buiten kijf dat het moeilijk zal zijn om de doelstellingen en de idealen van een vruchtbaar priesterschap waar te maken, in een tijd waarin mensen niet ten volle gemotiveerd zijn of minder bereid om te investeren in een gelovig leven. Bij de opleiding van priesters zullen deze moeilijkheden ook aangesproken moeten worden. Vanzelfsprekend zijn naast een goed gebedsleven als uiting van een authentieke vriendschap met Christus, ook goede menselijke vriendschappen van de priester van groot belang om troost en bemoediging te vinden. Vriendschappen met priesterbroeders nemen hierbij nog weer een bijzondere plaats in. Tenslotte zal ook de bijzondere band van de bisschop met zijn priesters niet alleen theologisch, maar ook in de praktijk een waardevolle steun mogen zijn²⁷. Het bijzondere karakter van deze band met de bisschop mag niet onderschat worden²⁸.

De verwachtingen tegenover mensen die in deze tijd hun leven in dienst van God en van de Kerk willen stellen, zijn vaak hooggespannen. Vaak is er onbewust de hoop dat nieuwe priesters het tij kunnen keren of is er de irreële verwachting dat iemand in staat zal zijn een pasklare oplossing te bieden voor een alsmaar kleiner wordende Kerk. Die verwachtingen zijn weliswaar te begrijpen, maar ze vragen te veel van een priester, hoe groots de theologische omschrijvingen van het priesterschap ook mogen zijn²⁹. In een

27 Vgl. Congregatie voor de clerus, *Directorium voor het ambt en het leven van de priesters* (2013), 37 en 107.

28 Vgl. de indringende woorden van G. Greshake in *Priester sein in dieser Zeit*, Freiburg im Breisgau: 2000², 180: “Viele Priester haben – wohl auf Grund der Weihe und des Weiheversprechens – ein durchaus ‘emotionales’ Verhältnis zum Bischof. Damit erhoffen sie sich aber auch, von ihm wahrgenommen und – warum nicht? – auch gelegentlich anerkannt und gelobt zu werden”.

29 Het voert voor deze bijdrage te ver om in te gaan op het priesterschap als gave van God, waardoor de priester deelneemt aan de zending en het priesterschap van Christus zelf, door middel van het drievoudige ambt van Christus. Zie daarvoor bijv. Congregatie voor de clerus, *Directorium voor het ambt en het leven van de priesters*, hfdst. I of J. Hendriks, “De identiteit van de priester volgens Vaticanum II”, in: L. Hendriks/P. Hamans/B. Hegge, *Herders naar Zijn hart. Bijdragen over de vorming en het leven van de priester*, Bergambacht: 2011, 189vv.

tijd waarin het cultuurchristendom op veel plaatsen duidelijk present is, is het noodzakelijk om de praktische consequenties daarvan te bespreken, zoals hierboven gedaan is. Daarnaast is net zo helder dat de theologische fundering van het priesterschap geen vrome entourage is bij hedendaagse verkondiging, maar inderdaad als fundament dient te functioneren. Wanneer de priester niet minstens zelf ten diepste beseft wat zijn identiteit is, en wat het priesterschap intrinsiek betekent, zal hij vroeg of laat problemen ervaren, zowel in zijn functioneren als in zijn welbevinden.

Ongetwijfeld is het moeilijk om in deze tijd priester te zijn, maar dat geldt in algemenere zin net zo voor wie vandaag de dag een oprecht gelovig leven wil leiden. Priesters zijn bovendien ook geen speciale klasse van mensen, maar kinderen van hun tijd, waardoor zij als het ware een natuurlijke gesprekspartner zijn van de mensen van vandaag. Belangrijk is dat het goed gevormde personen zijn, met een gezonde balans in hun leven en die niet wegvlugten in een veilige 'comfortzone'. Wanneer er in het hart een groot geloof en overgave aan God gegroeid is, samen met een oprechte liefde voor de mensen van waaruit ook de verkondiging plaatsvindt, dan is er op die manier de juiste verhouding tussen het zijn "in de wereld", maar "niet van de wereld", zoals dat door Jezus zelf wordt voorgehouden³⁰. In deze houding van afstand tot de wereld en tegelijkertijd het besef dat zijn zending in de wereld plaatsvindt, vindt ieder priesterlijk werken zijn oorsprong. Een ander beeld, met ongeveer dezelfde lading, beschrijft hoe de herder de geur van de schapen moet aannemen. Sinds paus Franciscus die metafoor gebruikte, wordt dit vaker herhaald als het ideaal van een goed priesterschap³¹. Verrassend goed passend bij de genoemde metafoor, moet deze geur van de schapen overigens altijd samengaan met de "goede geur" van Christus, die verbreed moet worden doordat de priester "ieder ogenblik van zijn dienstwerk beleeft als een gelegenheid tot missionering"³².

Deze missionaire identiteit van de priester is dus wezenlijk, en ook niet iets dat pas tijdens het meest recente pontificaat naar voren is gebracht³³. In

30 Vgl. Joh. 17,11 en 17,16.

31 In de *RFIS* wordt over de seminaries gesproken als plaats "om missionaire leerlingen te vormen, die 'verliefd' zijn op de Heer, herders 'met de geur van de schapen', die in hun midden leven om hun de barmhartigheid van God te brengen.

32 Congregatie voor de clerus, *De missionaire identiteit van de priester in de Kerk*, 3.4. In zijn preek tijdens de Chrismamis van 28 maart 2013 benoemt paus Franciscus zowel deze goede geur van Christus, als de noodzaak voor de herder om de geur van de schapen aan te nemen.

33 Het is de titel van de reeds aangehaalde rondzendbrief van de Congregatie voor de clerus. De basis van deze missionaire opdracht ligt in Jezus' eigen woorden "Gaaf en maakt alle volken tot mijn leerlingen..." (Mt. 28,19).

het spreken over een ‘missionaire identiteit’ wordt ook duidelijk dat het er niet om kan gaan allerlei praktische vaardigheden aan te leren, alsof er een handboek voor missionering zou kunnen bestaan. De missionering moet voortkomen uit de persoonlijkheid van de gezondene, uit een verlangen van heel de mens om het evangelie te verkondigen. Op welke wijze dit moet gebeuren, hangt van tal van factoren af. Natuurlijk zal het noodzakelijk zijn om bepaalde communicatieve vaardigheden aan te leren. Ook het gebruik van sociale media is daarbij tegenwoordig een niet te verwaarlozen factor³⁴. Veel belangrijker is echter de persoonlijke vorming van waaruit een veelvoud aan missionaire activiteiten kan worden ontplooid. Bestuurs- en vergadertechnieken zijn daarbij zeker behulpzaam, maar nog belangrijker is dat de priester, als eindverantwoordelijke, de juiste visie en motivaties heeft bij het leiding geven aan de geloofsgemeenschappen³⁵.

Juist omdat het niet alleen van de priester afhangt, en deze ook niet alle capaciteiten zelf in huis zal hebben, is het nodig dat hij op een goede manier samen kan werken met andere mensen. In de vorming van de priester wordt aan dit aspect bijzonder veel aandacht geschonken. Zo stelt de congregatie voor de clerus dat iemand die priester wil worden, in principe een goede relatie moet hebben met zijn ouders en met zijn leeftijdsgenoten³⁶, goed moet kunnen omgaan met vrouwen³⁷, en in het algemeen met mensen die niet priester zijn³⁸. Deze concrete – en ook wel voor de hand liggende – aanwijzingen duiden op het belang van een stabiele persoonlijkheid, en een openheid voor samenwerking om gezamenlijk de missionaire opdracht waar te maken. Het vraagt om een houding van ‘leerling zijn’, zelfs als leider van de geloofsgemeenschap³⁹. Op die manier zal er met vertrouwen en met enthousiasme werk moeten worden gemaakt van een opdracht, die men zelf waarschijnlijk ook nooit helemaal kan overzien. Voor een man Gods, die de priester mag zijn, is dit echter nooit een hopeloze zaak. Hij weet immers hoe belangrijk het is, dat bij iedere vorm van parochieopbouw, vitalisering en vernieuwing van het geloof, God steeds zelf de

34 Vgl. *RFIS*, 97.

35 Alhoewel er in de priesteropleidingen in Nederland over het algemeen ruim aandacht wordt besteed aan communicatietheorieën en de praktijk ervan, evenals aan vergadertechniek, komt dit in het kaderdocument voor priesteropleidingen eigenlijk niet of nauwelijks aan bod. Overigens wordt er wel benadrukt dat er in de opleiding veel aandacht moet zijn voor de voorbereiding op de homilie (*RFIS*, 177).

36 Vgl. *RFIS*, 23. Overigens wordt in *RFIS*, 148 benadrukt dat deze relaties ook niet te hecht moeten zijn.

37 Vgl. *RFIS*, 95.

38 Vgl. *RFIS*, 119.

39 Vgl. Congregatie voor de clerus, *De missionaire identiteit van de priester in de Kerk*, 3.1.

hoofdpersoon blijft. In die zin mag het vertrouwen op de voorzienigheid ook steeds een belangrijke rol spelen⁴⁰.

Het blijft ook in deze tijd, waarin het cultuurchristendom een belangrijke factor is, cruciaal dat het vertrouwen op Gods werken onverminderd groot blijft. Zijn genade is nu net zozeer van betekenis als in alle tijden voor ons. Dat een priester een kind is van zijn tijd, doet hier niets aan af. Ook hij zal zijn roeping in de volle omvang van de kerkelijke en religieuze context moeten en mogen beleven. Daarbij geldt wel ook, dat er geen andere mensen zijn, dan die van deze tijd. Dat geldt zowel voor de gelovige gemeenschap, als voor de priester zelf, die een bijzondere roeping heeft ontvangen. Met die bijzondere roeping heeft hij, op grond van zijn wijding en zending in de Kerk, het mandaat om zijn missionaire taak invulling te geven. Dit is, zoals gezegd, geen gemakkelijke taak. Het zal cruciaal zijn, om op de juiste wijze voldoening te vinden bij die grote opdracht. Die voldoening ligt echter niet in het succes dat er al dan niet te behalen valt en dat afhankelijk is van zoveel factoren. Verkondiging en priesterlijk dienstwerk hebben eerder van doen met een goddelijke opdracht en met doelstellingen die voor de lange termijn van belang zijn. De vreugde mag voortkomen uit het kunnen verkondigen, van het ervaren van de mogelijkheid om in Jezus' naam te spreken en te handelen, met welk resultaat dan ook. Op die manier wordt de missionering te allen tijde zinvol, omdat – nog los van het antwoord van mensen – het evangelie van redding en verlossing steeds verkondigd wordt, in het bijzonder doordat de priester zichzelf volledig wegschenkt: tot zijn eigen geluk, en tot dat van de mensen voor wie hij priester mag zijn⁴¹.

Dr. Lambert Hendriks (*1978) is priester van het bisdom Roermond. Hij promoveerde aan het Johannes Paulus II-instituut van de Pauselijke Lateraanse Universiteit te Rome. Hij is rector van het Grootseminarie Rolduc en docent moraaltheologie. Hij is verbonden aan het Thomas-Instituut van de Tilburg School of Catholic Theology (Universiteit van Tilburg).

40 Vgl. G. Ghirlanda, "La nuova *ratio fundamentalis*", 276.

41 Dit is ten diepste de betekenis van het charisma van het celibaat. Vgl. ook G. Ghirlanda, "La nuova *ratio fundamentalis*", 272.